तत्र लक्ष्म्या वासो यथा, लक्ष्मीं प्रति गवां वाक्यम् ।
"अवश्यं मानना कार्य्या तवास्माभिर्यशस्विनि ! ।
शकृन्मूत्रे निवस त्वं पुण्यमेतद्धि नः शुभे ! ॥"
श्रीरुवाच ।
"दिष्ट्या प्रसादो युष्माभिः कृतो मेऽनुग्रहात्मकः ।
एवं भवतु भद्रं वः पूजितास्मि सुखप्रदाः ॥"
इति महाभारते दानधर्म्मः ॥
(कृच्छ्रसान्तपने अस्य भक्षणविधिर्यथा, मनुः । ११ । २१२ ।
"गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम् ॥"
"अत्यन्तजीर्णदेहाया वन्ध्यायाश्च विशेषतः ।
रोगार्त्तायाः प्रसूताया न गोर्गोमयमाहरेत् ॥"
इति चिन्तामणिधृतस्मृतिवचनम् ॥
गां सर्व्वतीर्थमयीं परिकल्प्य एतस्या गोमयं यमुनानदीतयां परिकल्पयन्ति वृद्धाः । यदुक्तम्,—
"गोमयं यमुना साक्षात् गोमूत्रं नर्म्मदा शुभा ।
गङ्गा क्षीरन्तु यासां वै किं पवित्रमतःपरम् ॥"*॥)
गवात्मके क्ली ॥

गोमयच्छत्रं, क्ली, (गोमयात् जातं छत्रं छत्राकारं शिलीन्ध्रमित्यर्थः ।) करकम् । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ कोँड़कछाता इति भाषा ॥

गोमयच्छत्रिका, स्त्री, (गोमये गोमयप्रचुरे स्थाने जाता छत्रिका शिलीन्ध्रमित्यर्थः ।) गोमयच्छत्रम् । तत्पर्य्यायः । दिलीरम् २ शिलीन्ध्रकम् ३ । इति हारावली ॥ उच्छिलीन्ध्रम् ४ । यथा, "उच्छिलीन्ध्रमिवार्भकाः ॥" इति श्रीभागवतम् ॥

गोमयप्रियं, क्ली, (गोमयं प्रियं उत्पत्तिकारणत्वेन यस्य ।) भूतृणम् । इति रत्नमाला ॥ गन्धखड़ इति भाषा ॥

गोमयोत्था, स्त्री, (गोमयादुत्तिष्ठतीति । उत्+स्था+"आतोऽनुपसर्गे कः ।" ३ । १ । ३ । इति कः । ततः स्त्रियां टाप् ।) गोमयजातकीटविशेषः । तत्पर्य्यायः । गर्द्दभी २ । इति हेमचन्द्रः । ४ । २७४ ॥

गोमयोद्भवः, पुं, (उद्भवत्यस्मादिति उद्भवः गोमय उद्भवः कारणं यस्य । यद्वा गोमयादुद्भव उत्पत्तिर्यस्य ।) आरग्वधः । इति शब्दचन्द्रिका ॥ शोनालु इति भाषा ॥

गोमांसं, क्ली, (गवां मांसम् ।) गवां पिशितम् । तद्भक्षणप्रायश्चित्तं यथा । "सुमन्तुः । गोमांसभक्षणे प्राजापत्यञ्चरेत् । इदमज्ञानतः सकृद्भक्षणविषयम् । यथाह पराशरः ।
अगम्यागमने चैव मद्यगोमांसभक्षणे ।
शुद्ध्यै चान्द्रायणं कुर्य्यान्नदीं गत्वा समुद्रगाम् ॥
चान्द्रायणे ततश्चीर्णे कुर्य्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
अनडुत्सहितां गाञ्च दद्याद्विप्राय दक्षिणाम् ॥
इदं ज्ञानतोऽभ्यासे । शङ्खः ।
गामश्वं कुञ्जरोष्ट्रौ च सर्व्वं पञ्चनखं तथा ।
क्रव्यादं कुक्कुटं ग्राम्यं कुर्य्यात् संवत्सरं व्रतम् ॥
एतच्चिरकालाभ्यासे । संवत्सरकृच्छ्रव्रते पञ्चदशधेनवः । पुनरुपनयनञ्च । यथा, विष्णुः । विड्वराहग्रामकुक्कुटनरगोमांसभक्षणे सर्व्वेष्वेव द्विजातीनां प्रायश्चित्तान्ते भूयः संस्कारं कुर्य्यात् ।" इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥ (अस्य गुणा यथा,—
"गव्यं केवलवातेषु पीनसे विषमज्वरे ।
शुष्ककासश्रमात्यग्निमांसक्षयहितञ्च यत् ॥"
इति चरके सूत्रस्थाने २७ अध्याये ॥
"श्वासकासप्रतिश्यायविषमज्वरनाशनम् ।
श्रमात्यग्निहितं गव्यं पवित्रमनिलापहम् ॥"
इति सुश्रुते सूत्रस्थाने ४६ अध्याये ॥
अन्यत् गोशब्दे (गौः इत्यत्र द्रष्टव्यम् ॥ * ॥
हठयोगमतेनास्य पारिभाषिकोऽर्थो यथा, हठयोगप्रदीपिकायाम् । ३ । ४७—४८ ।
"गोमांसं भक्षयेन्नित्यं पिबेदमरवारुणीम् ।
कुलीनं तमहं मन्ये इतरे कुलघातकाः ॥
गोशब्देनोच्यते जिह्वा तत्प्रवेशो हि तालुनि ।
गोमांसभक्षणं तत्तु महापातकनाशनम् ॥")

गोमान्, [त्] त्रि, (बहवो गावोऽस्यास्मिन् वा सन्तीति । "तदस्यास्तीति ।"५।२।९४। मतुप् ।) बहूनां गवां स्वामी । तत्पर्य्यायः । गवीश्वरः २ गोमी ३ । इत्यमरः । २ । ९ । ५८ ॥ (यथा, अथर्व्ववेदे । ६ । ६८ । ३ ।
"येनावपत् सविता क्षुरेण
सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ।
तेन ब्रह्मणो वपते दमस्य
गोमानश्ववानयमस्तु प्रजावान् ॥")

गोमायुः, पुं, (गां विकृतां वाचं मिनोतीति । डुमि ञ+कृवापेत्युण् ।) शृगालः । इत्यमरः । २ । ५ । ५ ॥ (यथा, महाभारते । २ । ६७ । २३ ।
"ततो राज्ञो धृतराष्ट्रस्य गेहे
गोमायुरुच्चैर्व्याहरदग्निहोत्रे ॥"
अस्य ध्वनौ शुभाशुभफलं शृगालशब्दे द्रष्टव्यम् ॥) गन्धर्व्वविशेषः । इति जटाधरः ॥ गोपित्ते सान्तक्लीवोऽयम् ॥

गोमी, [न्] त्रि, (गौरस्त्यस्य । "ज्योत्स्नातमिस्राशृङ्गिणोर्जस्विन्निति ।" ५ । २ । ११४ । इति मिनिः ।) गोमान् । इत्यमरः । २।९।५८ ॥ (यथा, मनुः । ९ । ५४ ।
"यद्यप्यगोषु वृषभो वत्सानां जनयेच्छतम् ।
गोमिनामेव ते वत्सा नोद्यं स्कन्दितमार्षभम् ॥"
गौर्बीजमन्त्रवाक्यं अस्यास्तीति ।) उपासकः । इति मेदिनी । ने । ६० ॥

गोमी, [न्] पुं, (गौः कठोरध्वनिरस्त्यस्येति । "ज्योत्स्नातमिस्रेति ।" ५ । २ । ११४ । इति मिनिः ।) शृगालः । इति मेदिनी । ने । ६० ॥ बुद्धभिक्षुशिष्यः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

गोमीनः, पुं, (गौरिव स्थूलो मीनः ।) मत्स्यविशेषः । यथा, मत्स्यसूक्ते ।
"शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि मांसभेदान् निबोध मे ।
न दद्यात् तिक्तकमठं पशुशृङ्गिणमेव च ॥
गोमीनं चक्रशकुलं वड़ालं राघवन्तथा ॥"

गोमुखं, क्ली, (गोर्मुखमिव मुखं प्रवेशद्वारमस्य ।) कुटिलागारम् । (गोर्मुखमिव आकृतिरस्य ।) वाद्यभाण्डम् । (एतदर्थे पुंलिङ्गोऽपि दृश्यते । यथा, गीतायाम् । १ । १३ ।
"ततः शङ्खाश्च भेर्य्यश्च पणवानकगोमुखाः ।
सहसैवाभ्यहन्यन्त सशब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥"
तथा च महाभारते । ९ । ४६ । ५७ ।
"आडम्बरान् गोमुखांश्च डिण्डिमांश्च महास्वनान् ॥")
लेपनम् । इति मेदिनी । खे । ८ ॥ (यथा, माघे । ३ । ४८ ।
"शुकाङ्गनीलोपलनिर्म्मितानां
लिप्तेषु भासा ग्रहदेहलीनाम् ।
यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेव
मुग्धाङ्गना गोमयगोमुखानि ॥")
चौरक्रियमाणसुरङ्गाभेदः । सिंधविशेष इति भाषा ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥ (आसनविशेषः । तल्लक्षणं यथा, हठयोगप्रदीपिकायाम् ।१।२० ।
"सव्ये दक्षिणगुल्फं तु पृष्ठपार्श्वे नियोजयेत् ।
दक्षिणेऽपि तथा सव्यं गोमुखं गोमुखाकृति ॥")
जपमालागोपनार्थं वस्त्रनिर्म्मितयन्त्रं यथा,—
"चतुर्व्विंशाङ्गुलमितं पट्टवस्त्रादिसम्भवम् ।
निर्म्मायाष्टाङ्गुलिमुखं ग्रीवां तत् षड्दशाङ्गुलम् ॥
ज्ञेयं गोमुखयन्त्रञ्च सर्व्वतन्त्रेषु गोपितम् ।
तन्मुखे स्थापयेन्मालां ग्रीवामध्यगतः करः ॥
प्रजपेद्विधिना गुह्यं वर्णमालाधिकं प्रिये ॥"
इति मुण्डमालातन्त्रम् ॥
अपि च मायातन्त्रे ।
"गोमुखादौ ततो मालां गोपयेन्मातृजारवत् ॥"

गोमुखः, पुं, (गोर्मुखमिव मुखं यस्य ।) नक्रः । यक्षविशेषः । इति हेमचन्द्रः । ४ । ४१५ ॥ (मातलिपुत्रः । यथा, महाभारते ।५।१००।८ ।
"बहुशो मातले ! त्वञ्च तव पुत्रश्च गोमुखः ॥"
वत्सराजमन्त्रिपुत्रविशेषः । स पुनः वत्सराजसुतस्य मन्त्रिणामन्यतमः । यथा, कथासरित्सागरे । २३ । ५७ ।
"ततो नित्योदिताख्यस्य प्रतीहाराधिकारिणः ।
इत्यकापरसंज्ञस्य पुत्रोऽजायत गोमुखः ॥")

गोमुखी, स्त्री, (गोर्मुखमिव आकृतिरस्याः । स्त्रियां ङीष् ।) हिमालयाद्गङ्गापतने गोमुखाकारगुहा । इति लोकप्रसिद्धिः ॥ राढ़देशस्थनदीविशेषः । गोमुड़ इति ख्याता ॥

गोमूत्रं, क्ली, (गोर्मूत्रम् ।) गोप्रस्रावः । चोना इति भाषा ॥ तत्पर्य्यायः । गोजलम् २ गोऽम्भः ३ गोनिष्यन्दः ४ गोद्रवः ५ । (कृच्छ्रसान्तपने गोमूत्रभक्षणविधिर्यथा, मनुः । ११ । २१२ ।
"गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम् ॥")
अस्य गुणाः । कटुत्वम् । तिक्तत्वम् । उष्णत्वम् ।